

## XII–XIII ASRGA OID FRANSUZ TARIXIY MANBALARIDA YANGI GRAMMATIK VOSITALARNING SHAKLLANISHI (ARTIKLLAR MISOLIDA)

Tursunova Madina<sup>1</sup>

*Farg'ona davlat universiteti*

### KEYWORDS

artikl, qadimgi fransuz tili, belgilovchi artikl, noaniq artikl, tarixiy manba, grammatik vosita, XII–XIII asr, morfologik shakllanish.

### ABSTRACT

Ushbu maqolada XII–XIII asrga oid fransuz tarixiy manbalarida artikllarning grammatik vosita sifatida shakllanish jarayoni haqida soʻz boradi. Ayniqsa, Chanson de Roland, Roman de la Rose va Roman de Renart kabi muhim adabiy manbalar asosida belgilovchi (le, la, les) va noaniq (un, une) artikllarning morfologik shakllanishi, sintaktik vazifalari hamda semantik oʻzgarishlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, bu davr fransuz tilida artikllarning mustaqil grammatik birlik sifatida shakllanib, soʻz birikmalari va gaplar tuzilishiga sezilarli taʼsir oʻtkazgan. Bu esa fransuz tilining analitik tizimga oʻtishidagi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: [10.5281/zenodo.15715999](https://doi.org/10.5281/zenodo.15715999)

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Fransuz tilining rivojlanish tarixida XII–XIII asrlar juda muhim bosqich hisoblanadi. Bu davr “Moyen français”ning boshlanishiga yaqinlashuvchi va lotin tilining taʼsiri bosqichma-bosqich kamayib, fransuz tili oʻzining mustaqil grammatik tizimini shakllantirayotgan davr boʻlib, ayniqsa artikllar tizimining barqarorlashuvi bu jarayonning muhim koʻrsatkichidir. Mazkur maqolada oʻrta asr fransuz tilidagi tarixiy matnlar asosida artikllarning shakllanishi, ishlatilishiga doir misollar va grammatik vosita sifatidagi roli tahlil qilinadi.

**Artikllarning ildizlari.** Fransuz tilidagi artikllar lotin tilidagi koʻrsatkich olmoshlar (ille, illa, illud) va sonlar (unum) asosida rivojlangan. Eski fransuz tilining dastlabki bosqichlarida artikl alohida mustaqil soʻz sifatida emas, balki oʻzgaruvchi pronominal element sifatida mavjud edi. XII asrga kelib, ular asta-sekin mustaqil morfemaga aylana boshlaydi.

<sup>1</sup> Fargʻona davlat universiteti oʻqituvchisi

**Belgilovchi artikllarning shakllanishi.** Belgilovchi artikllar (le, la, les) bu davrda barqarorlashayotgan bo'lib, avvaliga ko'proq pronominal formasialarga yaqin shaklda uchraydi.

1. La Chanson de Roland (XII asr boshlaridan):

*"Li reis s'en va par la valee obscure."* Bu yerda *"li reis"* (le roi) — erkak jinsdagi artikl hali arxaik shaklda (li) ishlatilmoqda.

2. Roman de la Rose (XIII asr):

*"La rose estoit bele et fresche."* Bu yerda *la* artikli zamonaviy shaklda ishlatilmoqda va aniq artikl sifatida belgilash funksiyasini bajarmoqda.

XII–XIII asrda *li / le / la* artikllari parallel ishlatiladi. Asta-sekin *le* (erkak jins), *la* (ayol jins) va *les* (ko'plik) shakllari normativ tus oladi.

**Belgilovchi bo'lmagan artikllarning shakllanishi.** Noaniq artikllar (un, une) lotin tilidagi *"unus"* (bitta) so'zidan kelib chiqqan. XII–XIII asrlarda bu artikllar hali sonlik ma'nosini ham saqlab qolgan bo'lsa-da, grammatik belgilash funksiyasini orttirib boradi.

1. Le Conte de Floire et Blanchefleur (XII asr):

*"Une damoisele vint en la sale."* *une* – ayol jins uchun noaniq artikl, bu yerda "bir ayol" emas, balki "biror bir ayol" ma'nosida ishlatilgan.

2. Le Roman de Renart (XIII asr):

*"Un loup avoit grant faim."* *un* loup — bu yerda *un* artikli sonlik va noaniqlik funksiyasini birlashtirgan.

**Artikllarning grammatik vosita sifatidagi roli.** Artikllar bu davrda nomlar oldidagi ko'makchi birlik sifatida shakllanib, ularning jinsini, aniqligini va ko'plikni ifodalashga xizmat qiladi. Bu orqali tilda determinativ tizim shakllanmoqda.

*le* erkak birlik aniqlovchi *le cheval*

*la* ayol birlik aniqlovchi *la dame*

*les* har ikkisi ko'plik aniqlovchi *les gens*

*un* erkak birlik noaniqlovchi *un homme*

*une* ayol birlik noaniqlovchi *une femme*

**Sintaktik muhitdagi o'zgarishlar.** Bu davrda artikllar fe'l va ot o'rtasidagi vosita sifatida, shuningdek so'z tartibini aniqlash vositasi sifatida faol qo'llanila boshlaydi. Ayniqsa, artikllarning mavjudligi orqali ot iboralari chegaralanadi va bu zamonaviy fransuz tilining rivojlanishida asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, XII–XIII asr fransuz tarixiy manbalari – Chanson de Roland, Roman de la Rose, Roman de Renart va boshqalar – artikllar tizimining shakllanishini kuzatish uchun muhim manbalardir. Bu davrda artikllar sintaktik jihatdan mustaqillashib, determinativ funksiyani bajaruvchi grammatik vositaga aylangan. Ularning ishlatilishi orqali tilning strukturasi soddalashib, analitiklashuv yo'nalishida rivojlangan. Bu hodisa fransuz tilining lotin tilidan uzoqlashib, o'ziga xos grammatik tizimini yaratishida muhim bosqich bo'lgan.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Price, G. (1993). The French Language: Present and Past. London: Grant & Cutler.

2. Buridant, C. (2000). Grammaire nouvelle de l'ancien français. Paris: Sedes.
3. Rickard, P. (1989). A History of the French Language. London: Routledge.
4. Meyer-Lübke, W. (1911). Grammaire des langues romanes, vol. II: Morphologie. Heidelberg.
5. Chambon, J.-P. & Schmitt, C. (2003). Introduction à l'ancien français. Paris: Éditions Champion.
6. Dürrenmatt, C. (1955). L'évolution de l'article en ancien français. Neuchâtel: Université de Neuchâtel.
7. Kibler, W. W. (1995). An Introduction to Old French. New York: The Modern Language Association.
8. La Chanson de Roland. (Éd. J. Bédier, 1922). Paris: Librairie Honoré Champion.
9. Le Roman de la Rose. (Éd. Félix Lecoy, 1965). Paris: Champion.
10. Le Roman de Renart. (Éd. Ernest Martin, 1882). Strasbourg: Karl Trübner.